

**ДА АСАБЛІВАСЦЕЙ ВЯДЗЕННЯ
НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ ДВАРАНСКАЙ ПАМЕСНАЙ ГАСПАДАРКІ**

С.А. Шыдлоўскі, канд. гіст. навук, дац.,

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай, Беларусь

У артыкуле разглядаецца асаблівасці вядзення на беларускіх землях у канцы XVIII - пачатку XX ст. дваранскай памешчыцкай гаспадаркі. Даецца вызначэнне тэрміну «польскі маёнтак». Раскрываюцца ключавыя рысы мясцовага памешчыцкага землекарыстання.

Ключавыя словы: *дваранская памесная гаспадарка, памешчыкі, дваранства, маёнтак.*

Дваранскі маёнтак як элемент традыцыйнай сістэмы рассялення на беларускіх землях узнік пад час існавання даіндустрыяльнага тыпу развіцця вытворчых сіл і панавання натуральнай гаспадаркі. Гістарычна ён фарміраваўся ва ўмовах дамінавання экстенсіўных форм гаспадарання з улікам задачы забеспячэння максімальнай рэсурснай самадастатковасці. Вытворчасць сельскагаспадарчай прадукцыі заставалася вядучай галіной эканамічнай дзейнасці памеснага дваранства на працягу вивучаемага перыяду.

Асаблівасці сістэмы вядзення на беларускіх землях памешчыцкай гаспадаркі былі закладзены ў часы існавання Рэчы Паспалітай і захаваліся ў сваіх асноўных рысах на землях «заходніх губерняў» Расійскай імперыі. Сучаснікамі дадзенай сістэмы найчасцей апазнавалася пад назвамі «польскі маёнтак» або «сістэма польскага землеўладання». Вобласць выкарыстання тэрміну «польскі маёнтак» не абмяжоўваўся абазначэннем гаспадарчых практык дваран-католікаў, хаця апошнія ўтваралі ядро дадзенай сістэмы ў сілу таго, што ў агульным складзе мясцовых памешчыкаў рыма-католікі з'яўляліся большасцю. Да сферы функцыянавання «польскага маёнтку» ў краі адносіліся таксама землі значнай часткі праваслаўных памешчыкаў, у тым ліку дваран з велікарускіх губерняў, якія выкарыстоўвалі паслугі афіцыялістаў (служачых — камісараў, эканомікаў і інш.) з тутэйшай шляхты, а таксама пасрэднікаў-«фактараў», і такім чынам траплялі ў абсяг мясцовых гаспадарчых традыцый [1, с. 31].

На працягу XIX ст. у памешчыцкай гаспадарцы на беларускіх землях пераважала трохпольная сістэма. Шматпольны севазварот практыкаваўся пераважна ў магнацкіх гаспадарках. Найчасцей гэта былі выпадкі арганізацыі чатырохпольнай сістэмы з увядзеннем у севазварот бульбы і кармавых траў. Стымулам для пераходу на шматпольную сістэму ў сярэдніх па заможнасці землеўладальнікаў з'яўляўся, як правіла, недахоп ворных зямель. Травасеянне было распаўсюджана ў памешчыцкіх маёнтках як з плодапераменным, так і палепшаным трохпольным севазваротамі. Пераважна гэта былі вялікія гаспадаркі, якія вырошчвалі мерыносаў ці замежныя пароды буйной рагатай жывёлы, і ў парэформенны перыяд інтэнсіўныя формы гаспадарання практыкаваліся адзінкамі [2].

У структуры пасеваў у Віленскай, Гродзенскай і Мінскай губернях пры пануючай трохпольнай сістэме севазвароту вылучалася «шэсць галоўных хлябоў»: жыта, авёс, ячмень, грэчка, бульба і пшаніца. На Магілёўшчыне і Віцебшчыне на працягу XIX ст. пры перавазе таксама трохпольнай сістэмы севазвароту каля паловы ўсіх палёў засявалася азімым жытам

(менш — яравым). Пшаніца (пераважна яравая) вырошчвалася ў меншай колькасці. Широка распаўсюджанай культурай з'яўлялася грэчка, якая займала ў асобных рэгіёнах другое месца пасля жыта. Наступнымі па значэнні культурамі былі яравыя авёс і ячмень, лён і каноплі. Паступова пашырылася практыка вырошчвання бульбы як палявой культуры, што спрыяла павышэнню рэнтабельнасці вінакурэння, дазваляла павялічыць пагалоўе свойскай жывёлы і паляпшала становішча з харчаваннем сялянства. Спробы памешчыкаў пашырыць вырошчванне цукровых буракоў з мэтай наладзіць вытворчасць цукру былі меней удалымі.

Агародніцтва не мела прамысловага значэння ў памешчыцкіх гаспадарках — гародніну вырошчвалі для ўласнай патрэбы. Прагрэсіўныя агратэхнічныя веды рэдка прымяняліся на агародных палетках. Агародная гаспадарка ўладкоўвалася звычайна паблізу памешчыцкіх сядзіб і знаходзілася пад апекай жанчын. Разам з агароднінай вырошчваліся таксама востраводарныя і лекавыя расліны, якія ўтваралі так званы «аптэкарскі» агарод. Памешчыкам-уласнікам лясных участкаў не хапала ведаў аб вядзенні лясной гаспадаркі, клопат аб якой часта зводзіўся да аховы лесу ад крадзяжоў драўніны і пажараў. Спыхнелыя дрэвы рэгулярна не прарэджваліся і ўтвараліся ачагі распаўсюджвання насякомых-шкіднікаў. Недастатковымі былі захады па ўзнаўленню лясных рэсурсаў, што прыводзіла да вынішчэння каштоўных лясных угоддзяў у прылягаючых да сплаўных рэк мясцовасцях і нават недахопу дроў. Патрэба атрымання якаснага ўгнаення з'яўлялася адной з галоўных прычын развіцця ў фальварках жывёлагадоўлі і ўтрымання свойскай птушкі. Недастатковае развіццё травасеяння і недахоп яравога жыта былі стрымліваючымі фактарамі для развіцця жывёлагадоўлі. У лепшым становішчы аказваліся памешчыцкія гаспадаркі, якія займаліся вінакурэннем, — брага (барда) з дадаткам сена і саломы шырока выкарыстоўвалася для адкорму свойскай жывёлы і птушкі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Шыдлоўскі, С. А. Памеснае дваранства Беларусі : канец XVIII – пачатак XX ст.: этналагічнае даследаванне / С. А. Шыдлоўскі. — Мінск : Беларуская навука, 2022. — 221 с., [19] л. іл.
2. Шидловский, С. О. Кризис хозяйственных практик и традиционных форм виталитивной культуры помещного дворянства Беларуси в отражении романа Э. Т. Массальского «Пан Подстолич» / С. О. Шидловский // Вестник Полоцкого государственного университета: Серия А (гуманитарные науки). — 2015. — № 9. — С. 90–94.